

## Тушкан П.Ф. – учений, освітянин, громадський, політичний діяч і Полтавщина

У вересні нинішнього року в Полтавській державній аграрній академії відкрито меморіальну дошку Павлу Федоровичу Тушкану, життєвий шлях якого тісно пов'язаний з Полтавщиною і, зокрема, з Полтавською державною аграрною академією, адже він був професором і першим завідувачем кафедри землеробства тодішнього Полтавського сільськогосподарського інституту.

Народився він в 1867 році в багатодітній сім'ї державного селянина Федора Васильовича та Катерини Яківни у слободі Богучари Богучарського повіту Воронезької області.

Закінчує сільськогосподарське відділення Петровської землеробської та лісової академії (нині Московська сільськогосподарська академія ім.К.А.Тимірязєва) з дипломом I розряду, ступенем кандидата сільського господарства.

Фахові знання, продемонстровані підчас проходження виробничої практики у полтавському маєтку князя В.С.Кочубея у с.Дячкове були високо оцінені і Тушкана було запрошено обійняти посаду управителя маєтку брата російського імператора Олександра III – Великого князя Миколи Миколайовича.

Але він відмовився і перевагу віддав зайняттю наукою. Такому рішення сприяла його співпраця під час практики з управителем маєтку князя В.С.Кочубея, віце-президентом Полтавського товариства сільського господарства, класиком вітчизняної агрономії О.О.Ізмаїльським.

Вони співпрацювали тут при проведенні конкурсу з випробування плугів II модифікацій під егідою Полтавського товариства сільського господарства. На цьому конкурсі П.Ф.Тушкан виступав як секретар комісії.

У вперше виданій у 1894 році книзі О.О.Ізмаїльського «Вологість ґрунту та ґрунтова волога у зв'язку з рельєфом місцевості і культурним станом ґрунтів» є подяка П.Ф.Тушкану за допомогу у здійсненні досліджень.

Все побачене ним на Полтавщині спонукало його до аграрного експериментаторства. І, мабуть, співпраця його з О.О.Ізмаїльським стала поштовхом до пошуку шляхів вивчення проявів посухи на українських землях. Саме про це свідчить праця Павла Федоровича «Сільськогосподарські посухи і їх вивчення в Україні».

Після проходження військової служби П.Ф.Тушкан недовго працює секретарем-агрономом, а потім помічником директора всесвітньовідомого Полтавського дослідного поля.

Як авторитетний агроном, на засіданні Полтавського товариства сільського господарства 17 листопада 1893 року він зробив повідомлення про результати дослідження сільських хлібів Полтавщини. За результатами своїх досліджень П.Ф.Тушкан одержав цілий ряд важливих для практики висновків, зокрема він підкреслив, що сорти жита звичайні в полтавського мають по суті гарні властивості і лише безвідповідальна культура цього хліба і відсутність очищування роблять з нього малопридатне для торгівлі і для посіву зерно.

Після складних погодних умов 1892-1893 рр. урожай озимих був низької якості. Вивчаючи зразки тогорічного зерна, П.Ф.Тушкан зробив важливий висновок про те, що місцеві сорти пшениці типу «Старосвітська» (помісь червоної та білої безостой), є більш адаптованим до умов Полтавської губернії.

Разом з тим, на його думку, чужорідні сорти після інтродукції здебільшого втрачали свої властивості, передусім, борошністості. Хоча, при цьому розмір зерна зменшувався, а питома вага - збільшувалася. Ці дослідження стали першими для Полтавщини, а опублікований у 1899 році «Звіт» у вигляді статті тривалий час вважався еталоном для насіннєзнавства.

На підставі отриманих П.Ф.Тушканом результатів за пропозицією президента Товариства Д.К.Квітки зібрання вирішило надати переваги використанню місцевих сортів жита і пшениці в експериментах Полтавського дослідного поля, а для порівняння висівати білу безосту озиму пшеницю.

У зв'язку із збільшенням на 45 десятин землі було прийнято рішення по розробці додаткової робочої програми для Полтавського дослідного поля, в якій П.Ф.Тушкан прийняв активну участь.

Основними питаннями програми були: глибина обробітку ґрунту в триплівній сівозміні, випробування трьох видів парів, внесення органічного та мінеральних добрив, вплив попередників (просапних культур) на врожай озимини.

Тушкан П.Ф. був активним прибічником бачення членів Полтавського товариства сільського господарства, що без дослідних показових полів справу вискоєфективного аграрного виробництва не вирішити.

Як уповноважений Полтавського товариства сільського господарства, у вересні 1894 року очолив експедицію у Бухару для закупівлі каракулевих овець як вихідного матеріалу для покращення простої селянської смушкової породи овець (чорна Решитилівська і біла Сокільська) шляхом схрещування зі смушковими Бухарської і Каракульської порід. Тим самим, вдалося повернути славу Полтавщині як успішному регіону смушкового вівчарства.

З 27 жовтня 1895 року по 12 травня 1897 року займався Павло Федорович викладацькою діяльністю у Полтавській школі садівництва та городництва (нині – Аграрно-економічний коледж ПДАА).

Після був обраний на посаду секретаря Полтавського товариства сільського господарства. Працюючи на цій посаді, він за сумісництвом виконував функції ще й секретаря друкованого органу Товариства – журналу «Хуторянин».

Видатні організаторські та фахові науково-літературні здібності П.Ф.Тушкана яскраво проявились у «Коротких звітах про діяльність Полтавського товариства сільського господарства за 1897 рік».

Свої напрацювання, бачення майбутнього вітчизняної аграрної науки і освіти П.Ф.Тушкан втілював у розробленому ним «Проекті організації навчально-виставкового господарства в маєтку Полтавського губернського земства у Гадяцькому повіті».

Завдяки компетентним обґрунтуванням П.Ф.Тушкана та віце-президента Полтавського товариства сільського господарства П.М.Дубровського на зібранні Товариства 17 лютого 1899 року було ухвалено рішення про проведення дослідів за системою Овсинського, а також опрацювання нової системи землеробства за спрощеною програмою на Полтавському дослідному полі.

На засіданні комісії сільськогосподарського наукового комітету України з боротьби із посухою 14 серпня 1925 року П.Ф.Тушкану було доручено скласти перспективний сільськогосподарський науковий план робіт в Україні на десять років щодо боротьби з посухою, з визначенням необхідних асигнувань на дослід.

Свої бачення місця і ролі української сільськогосподарської науки П.Ф.Тушкан виклав у спеціальній статті в часописі «Культура і побут», що побачив світ у березні 1925 року.

Він стверджував, що дослідна справа з'явилася внаслідок кризи сільського господарства, що настав через недороди 70-х – 80-х років, через посуху та надмірне розмноження кузьки хлібоїда, в зв'язку з одноманітною зерновою культурою хлібів, переважно ярої пшениці.

Багато уваги приділяв П.Ф.Тушкан вирішенню завдань актуальної проблеми господарювання на землі – боротьби з бур'янами. Дослідження з вивчення бур'янів та способів знищення їх шкідливої дії він проводив через Ботанічну секцію, при якій було створено Бюро бур'янів. На Першій Всеукраїнській нараді по питанню вивчення бур'янів та боротьби з ними, що відбулася 28 вересня 1925 року, виступив П.Ф.Тушкан, де він наголосив на необхідності випробування культурних способів рільництва в боротьбі з бур'янами, а також пошуку новітніх агротехнічних заходів боротьби з бур'янами, не зосереджуючись виключно на вивченні їх біології.

Вагомим є доробок П.Ф.Тушкана на ниві організації галузевої освіти в Україні. Ще в 1917 році він розробив першу програму вивчення природознавства у пристосуванні до сільськогосподарського промислу для початкових шкіл, яку прийняли Міністерство освіти Української народної республіки для запровадження.

Всі подальші задуми на науково-освітній ниві він реалізував у Полтавському агрокооперативному політехнікумі (нині – Полтавська державна аграрна академія). З лютого 1928 року П.Ф.Тушкан працює в Полтаві, де він стає повноцінним професором Полтавського агрокооперативного технікуму.

За активної участі П.Ф.Тушкана закладено перше селекційне поле серед вищих аграрних навчальних закладів України. Разом із В.І.Сазановим вони створили студентський науковий гурток, при якому діяли секції: дослідження рільництва, економіко-агрономічна та інтенсивних культур.

Найбільшим здобутком цього періоду творчості П.Ф.Тушкана слід вважати його участь у створенні у вересні 1928 року кафедри землеробства (нині – кафедра землеробства та агрохімії ім.В.І.Сазанова ПДАА), яку ще він і очолював. Досить швидко очолювана ним кафедра стала однією з кращих у закладі. Він увійшов до складу Правління Полтавського сільськогосподарського політехнікуму, який відповідним відомчим наказом 26 вересня 1929 року реорганізований в Полтавський сільськогосподарський інститут. А з грудня 1930 року П.Ф.Тушкан працює в Полтавському інституті свинарства і очолює в ньому кафедру кормодобування.

Читаючи студентам курс лекції «Погодні врожаї на Україні», П.Ф.Тушкан розпочинає системну підготовку свого, мабуть, найбільш фундаментального дослідження під умовною назвою «Погодні врожаї (головні посухи) на Україні», де вивчає дію посухи, зважаючи на загибель озимини в 1928 році.

Про результати досліджень під назвою «Засухи та їх наслідки» П.Ф.Тушкан вперше доповів 31 травня 1931 року на засіданні Комісії перебудови агротехнічних основ сільського господарства ВУАН (нині – Національна академія наук України). А 8 липня 1931 року на зібранні геодезичної колегії ВУАН він зробив доповідь «До пізнання зав'язків врожаїв, негод та астрофізичних явищ (сонячних плям)». На цих зібраннях він вперше серед вчених світу виголосив своє відкриття: встановлення циклічності проявів посухи залежно від сонячного затемнення. Воно отримало позитивну оцінку фахової спільноти.

Ряд об'єктивних причин потребували від'їзду П.Ф.Тушкана з Полтави до Харкова. Тому, невиняково, наказом Полтавського зоотехнічного інституту від 1 вересня 1933 року його було звільнено від обов'язків лектора курсу «Агротехніка» та професора кафедри кормодобування.

На цьому фактично закінчився полтавський період творчості П.Ф.Тушкана.

Таким чином, є підстави стверджувати, що він був надзвичайно плідним на благо Полтавщини.

І, недарма, полтавці з нагоди святкування 40-річчя Полтавської дослідної станції 29 травня 1925 року внесли його разом з академіками М.І.Вавиловим, І.В.Якушкіним, О.Н.Соколовським, професорами П.І.Широких, Т.В.Локтем та іншими до плеяди відомих агрономів, що пройшли школу й науку Полтавського дослідного поля.

І як не згадати рядки листа, надісланого ректору Полтавської державної аграрної академії, професору В.І.Аранчій Надзвичайним і Повноважним послом України в державі Кувейт, кандидатом геолого-мінералогічних наук Володимиром Толкачом: «...я глибоко зворушений ініціативою академіка Національної академії аграрних наук України Віктора Анатолійовича Вергунова, підтриманою вченою радою ПДАА стосовно увіковічення пам'яті поборника національної української ідеї, знаного вченого-аграрія, зробившого у своїй науковій діяльності відкриття світового виміру, Павла Федоровича Тушкана, який багато років свого творчого життя віддав душі українського сільського господарства – Полтавщині», «...я отримав змогу усвідомити, що, крім діяльності мого прадіда на ниві становлення незалежної Української держави, 100-річчя якої ми відзначаємо в цьому році і про що було не прийнято говорити впродовж довгого періоду, ним зроблені наукові дослідження, що набули світового значення».

Приємно, що на торжествах при відкритті меморіальної дошки були присутні нападки Павла Федоровича: правнучка Радченко Ольга Сергіївна, кандидат біологічних наук, доцент Київського національного університету ім.Т.Г.Шевченка; правнук Покальчук Олег Володимирович, кандидат педагогічних наук, військовий психолог, а також директор Ерастівського агроколеджу ім.Е.Бродського Дніпропетровського державного аграрного університету Соколик Наталія Іванівна. Адже 1 вересня 1899 року на запрошення дійсного члена Полтавського товариства сільського господарства Е.К.Бродського Павло Федорович став управителем Верхньодніпровської сільськогосподарської школи і Ерастівської сільськогосподарської дослідної станції Катеринославського губернського земства 1-го розряду (тепер Ерастівська дослідна станція ДУ Інституту сільського господарства степової зони НААН).

До відкриття меморіальної дошки в Полтавській державній аграрній академії видрукувано наукове видання під авторством В.А.Вергунова «Професор П.Ф.Тушкан (1867-1942) – учений, освітянин, громадський і політичний діяч».